

Linas Jokubaitis

FRIEDRICHAS NIETZSCHE IR MICHELIS FOUCAULT – APIE ISTORIJOS NAUDĄ IR ŽALĄ GYVENIMUI

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius
Tel. (8 5) 275 28 57
El. paštas: linasjokubas@gmail.com

Straipsnio tikslas – atskleisti Friedricho Nietzsche’s įtaką Michelio Foucault mąstymui. Didžiausias dėmesys skiriamas ankstyvajame vokiečių filosofo veikale „Apie istorijos žalą ir naudingumą gyvenimui“ išdėstytoms mintims apie istorijos santykį su gyvenimu. Straipsnyje analizuojama Nietzsche’s pateikta istoristinio reliatyvizmo kritika ir metafizinės filosofo koncepcijos, nukreiptos prieš reliatyvizmą. Foucault save laikė nyčnininku, tačiau jo istoriniai tyrimai pagrįsti reliatyvistiniu perspektyvizmu, kuris svetimas Nietzsche’s hierarchiniam ir aristokratiškam mąstymui. Pagrindinis šis dviejų autorių pažiūrų skirtumas neatsiejamas nuo skirtingos galios sampratos. Foucault galios samprata ryškiai sustiprina vokiečių filosofo kritikuojamą persisotinimą istorija. RAKTAŽODŽIAI: istorija, gyvenimas, perspektyvizmas, reliatyvizmas, metafizika, galia.

Michelis Foucault 1982 m. duotame interviu pasakoja, kaip 1953 m. vasarą skaitė Friedricho Nietzsche’s *Nesavalaikius apmąstymus* (*Unzeitgemässe Betrachtungen*), kurie jam turėjo beveik religinį poveikį ir tapo jo gyvenimą pakeitusiu įvykiu (Miller 1994: 66–67). Prieš pat mirtį 1984 m. duotame interviu Foucault pripažįsta esąs nyčnininkas, savo mokytojo įžvalgas mėginęs paversti tyrimais (Foucault 1990: 251).

Hermanas Nilsonas pastebi, kad prancūzų mąstytojas pasakė tai, kas buvo akivaizdu atidiems jo veikalų skaitytojams: beprotybės, bausmių, seksualumo genealogijose ir daugybėje kitų tyrimų matosi Nietzsche's įtaka – pastangos kritiškai permąstyti Vakarų mąstymo ir racionalumo istoriją (Nilson 1998: 113). Foucault tyrimai yra neatsiejami nuo istorinės perspektyvos. Tirdamas bet kurį klausimą – beprotybę ar seksualumą – jis imasi kruopščių istorinių tyrimų, nesvarbu, kaip jie būtų pavadinti – žinojimo archeologija ar genealogija. Norint suprasti Foucault filosofinę kūrybą, reikia žinoti Nietzsche's požiūrį į istoriją, nes pastarasis yra vienas iš jos pagrindų.

Hansas Sluga pastebi, kad didžiausią įtaką prancūzų mąstytojui turėjo antrasis *Nesavalaikių apmąstymų* esė „Apie istorijos žalą ir naudingumą gyvenimui“ („*Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben*“) (Sluga 2005: 214; 222–223). Šiam požiūriui pritaria ir Jürgenas Habermas. Jo žodžiais, „[g]enealoginė istoriografija gali antimokslo proto kritika grindžiamą vaidmenį perimti tik tada, kai apleidžia tą į istoriją orientuotą mokslų apie žmogų horizontą, kurio tuščiavidurį humanizmą Foucault, remdamasis valdžios teorija, norėtų kritikuoti. Naujoji istorija turi atmes-ti visas prielaidas, kurios nuo XVIII a. pabaigos buvo esminės istorinei modernybės suvokčiai, istorijos filosofijai ir Švietimo epochai. Tai paaiškina, kodėl antrasis Nietzsche's *Nesavalaikis apmąstymas* Foucault yra tiesiog lobynas“¹ (Habermas 2002: 283). Siekdami geriau suprasti Foucault genealoginių tyrimų prielaidas ir tikslus, būtina turime atsigręžti į ankstyvąjį Nietzsche's veikalą.

Nietzsche apie istorijos ir gyvenimo santykį

Antrąjį *Nesavalaikį apmąstymą* vokiečių filosofas rašo kaip „kultūros gydytojas“. Jis diagnozuoja dvasines savo meto ligas ir siūlo jų gydymą. Werneris Brockas pastebi, kad rašydamas šį esė ir kitus veikalus Nietzsche „siekė pažadinti jaunos ir imlius protus, padėti jiems suprasti svarbiausius gyvenimo tikslus, pažadinti kultūros, giliausia jos prasme, poreikį“ (Brock 1935: 49). *Nesavalaikiuose apmąstymuose* vienas ryškiausių kritikos objektų yra to meto švietimo ir ugdymo praktika. Vokietijoje dominuojančią ugdymo sampratą Nietzsche kritikuoja kaip tarnaujančią valstybei ir ekonomikai. Paviršutinišką specialistų ruošimą jis suvokia kaip naikinantį bet koki individualumą: „nors dar niekada taip gražiai nebuvo kalbama apie „laisvą asmenybę“ kaip dabar, mes apskritai nebematome asmenybių, nekalbant jau apie laisvas asmenybes. Aplink mus – vien baugščiai užsimaskavę „universalūs žmonės“. Individas sulindo į vidujybę“ (Nietzsche 1996: 68). Antrajame *Nesavalaikiame*

¹ Alfonsas Tekorius Nietzsche's veikalo pavadinimą verčia „Su laiku prasilenkiantis apmąstymas“.

apmąstyme Nietzsche plėtoja „teorinio žmogaus“ kritiką, pradėtą veikale *Tragedijos gimimas iš muzikos dvasios* (*Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik*). Kaip svarbiausią savo epochos negalių šaltinį Nietzsche nurodo persisotinimą istorija ir jo skatinamą gyvenimo paralyžių. Jis kovoja prieš „šiuolaikiniams žmonėms būdingą istorinį jaunimo auklėjimą“ (Nietzsche 1996: 68).

Istorinę perspektyvą, valdančią modernaus žmogaus mąstymą, jauseną ir veiklą filosofas mato kaip svetimą tam, ką laiko tikrąja laime, – „jausti *neistoriškai*“ (Nietzsche 1996: 44). Vis dėlto jis nesitiki, kad jo amžininkams ir jų palikuonims įmanoma egzistuoti ir mąstyti *neistoriškai*. Istorija gali būti tiek naudinga, tiek ir žalinga gyvenimui. Žmonių ir kultūrų gyvenimą Nietzsche suvokia kaip esmingai spontaniškus, o istorinį pažinimą – kaip paralyžiuojantį ir žudantį spontaniškumą. Istorinio pažinimo suabsoliutinimas pakerta individų ir kultūrų gyvybingumą bei kūrybines galias. Nietzsche's žodžiais, istorinės perspektyvos triumfas reikštų „visišką atsisveikinimą ir atsiskaitymą su gyvenimu“ (Nietzsche 1996: 50). Kodėl istorinę perspektyvą filosofas mano esant pavojingą kūrybingumui?

Šis pavojus kyla iš naujos, XIX a. įsitvirtinusios istorijos sampratos. Nietzsche mano, kad istorinės jausenos keliamas pavojus individų ir tautų gyvybingumui yra neatsiejamas nuo pastangų istoriją padaryti autonomišku mokslu. Kaip „kultūros gydytojas“ jis skelbia gyvenamojo meto diagnozę: „gyvenimo ir istorijos santykis iš tikro pasikeitė. Taip įvyko dėl mokslo, dėl reikalavimo, kad istorija taptų mokslu. Dabar jau gyvenimas nebėra vienintelis valdovas, nebe jis palenkia praeities žinojimą savo reikmėms“ (Nietzsche 1996: 61). Nietzsche pabrėžia, kad istorinė sąmonė negali būti autonomiška ir savitikslių, ji privalo būti pajungta gyvenimui, tai yra *dabarčiai*, galingiausioms dabarties jėgoms, kuriančioms ateitį. Šią nuostatą skelbia programinis filosofo šūkis: „O, kad galėtume vis geriau mokėti viena – pažinti istoriją *gyvenimo* tikslų vardan“ (Nietzsche 1996: 50). Šiuolaikinis žmogus turi nusimesti jį slegiančią ir kūrybingumą bei spontaniškumą paralyžiuojančią praeities našą. Nietzsche'i istorinis lavinimas gali būti naudingas gyvenimui tik tuomet, kai „valdomas kokios nors aukštesnės galios, o ne pats valdo ir tvarko“ (Nietzsche 1996: 50). Vokiečių filosofas atmeta pastangas iš istorijos padaryti objektyvų faktų mokslą.

Habermas pastebi, kad „Apie istorijos žalą ir naudingumą gyvenimui“ Nietzsche „atskleidžia nuo veiklos atplėstos dvasiniame pasaulyje užsisklendusios tradicijos nevaisingumą. [...] Kadangi metodikos paisantys humanitariniai mokslai laikosi klaidingo, tiksliau sakant, nepasiekiamo objektyvumo idealo, jie neutralizuoja būtinus gyvenimo standartus ir skleidžia paralyžiuojantį reliatyvizmą“ (Habermas 2002: 101). Nietzsche atmeta siekį istoriją padaryti objektyviu mokslu, nes mato tame glūdintį pavojų gyvenimui. Tačiau jis neabejoja, kad istorinės perspektyvos dominavimas yra neišvengiamybė. Atmetęs pastangas iš istorijos padaryti mokslą,

jis turi pasiūlyti naują istorijos sampratą. Nietzsche teigia, kad, siekiant istoriją paversti gyvenimui tarnaujančia ir jį stiprinančia jėga, ji turi būti suvokiama pagal meno kanonus. Filosofas skelbia, kad „istorijai turi būti priešpastatytas menas“ (Nietzsche 1996: 80). Gyvenimui tarnaujanti ir kūrybines galias stiprinanti istorija turi būti suvokiama ne pagal mokslo, o pagal meno kriterijus². Vokiečių filosofas aiškiai supranta, kad neišvengiamas jo siūlymo padarinys – istorijos iškraipymas pagal gyvenimo reikmes.

Istoriniai tyrimai Nietzsche'į turi dvigubą funkciją – jie yra ginklas, kuriuo demaskuojami ir naikinami gyvenimui žalingi idealai. Veikalas *Apie moralės genealogiją* (*Zur Genealogie der Moral: Eine Streitschrift*) yra ryškiausias pavyzdys, kai istorija tampa stabų daužymo įrankiu. „Kritinė istorija“ yra tik parengiamoji stadija, kai praeitis teisama, jai skelbiant neapskundžiamus gyvenimo nuosprendžius. Tačiau būtų klaidinga manyti, kad stabų demaskavimas yra pagrindinis tikslas. Nietzsche's įsitikinimu, senieji idealai turi būti pašalinti, siekiant paruošti vietą naujiesiems. Tai neatsiejama nuo vėlyvojo Nietzsche's mokymo apie visų vertybių perkainojimą.

Nesavalaikių apmąstymų autorius skelbia, kad gyvenimui tarnaujanti istorija turi įskiepyti tai, ką jis vadina „antrąja prigimtimi“ – naujus idealus, įpročius ir instinktus. Estetizuotos ir mitologizuotos istorijos tarnystė gyvenimui pasirodo esanti ne kas kita kaip „prigimties“ formavimas, kuris neatsiejamas nuo pavojaus ją visiškai deformuoti. Tačiau kalbėjimas apie žmogaus prigimtį yra šiek tiek klaidinantis, nes Nietzsche'į vienintelis prigimčiai būdingas dalykas yra radikalus istoriškumas. Vokiečių filosofas teigia, kad tai, ką esame įpratę laikyti nekintančia žmogaus prigimtimi, istorinei perspektyvai atsiveria kaip kažkada sukurta „antroji prigimtis“, kuri tik dėl jos pergales tapo tuo, kas mums atrodo kaip tikroji ir nekintama prigimtis. Istorijos pajungimą gyvenimui Nietzsche supranta kaip neatsiejamą nuo siekio „*a posteriori*“ susikurti naują praeitį, iš kurios mes norėtume būti kilę“ (Nietzsche 1996: 60). Vokiečių mąstytojas nuo pat savo filosofinių ieškojimų pradžios iki jų pabaigos laikėsi nuomonės, kad menas, mitas ir iliuzija yra būtini sveikam ir stipriam gyvenimui. Būtinybė gyvenimą slopinančias iliuzijas keisti jį stiprinančiomis iliuzijomis yra vienas iš svarbiausių nyščiškai suprasto filosofo uždavinių. Jis turi kurti iliuzijas, kurių tikslas – suteikti formą individams ir kultūroms. Nietzsche siekia estetizuoti ir mitologizuoti istoriją. Šie siekiai neatsiejami nuo jo mokymo apie „sąmoningą valią iliuzijai“ (Vaihinger 1968: 341–362).

² Mintis, kad gyvenimui tarnaujanti istorija turi būti suprantama pagal estetinius kriterijus, yra neatsiejama nuo to, ką Nietzsche 1886 m. nauju pavadinimu išleisto veikalas *Tragedijos gimimas, arba Helenizmas ir pesimizmas* „Kritiškame žvilgsnyje į save“ paskelbia savo filosofinius ieškojimus vienijančia programa: „pažvelgti į mokslą menininko, o į meną – gyvenimo akimis“ (Nietzsche 1997: 22).

Nietzsche dažnai suvokiamas kaip paradigminis reliatyvistas, tačiau būtina turėti omenyje, kad jo pastangos buvo nukreiptos į reliatyvizmo įveiką. Šios pastangos ryškiausiai atsiskleidžia vėlyviausiu jo kūrybos etapu. Nietzsche mano, kad istoriniam žvilgsniui visi žmogaus idealai pasirodo esantys tik žmogiškos veiklos kūriniai. Jis nesustoja ties istoristiniu reliatyvizmu, pasak kurio, „visos epochos yra vienodai arti Dievo“, todėl visos vertybės vienodos. Žmogaus veiklą ir mąstymą Nietzsche suvokia kaip radikaliai istoriškus, o pastangas juos legitimuoti kokiais nors transistoriniais idealais – Dievu, protu ar prigimtimi – stengiasi demaskuoti, parodyti jų nepagrįstumą ir arbitralumą. Radikalus vertybių istoriškumas ir transistorinių idealų iliuziškumas yra tai, ką filosofas vadina „mirtina tiesa“, kurią jis siekia paversti gyvenimą teikiančia ir ateitį kuriančia tiesa. Mintis, kad visi idealai tėra laisvos žmogaus veiklos kūriniai, tampa pagrindu Nietzsche's kovai už visų vertybių perkainojimą. Naujosios vertybės turi sukurti palankiausias sąlygas stipriam gyvenimui. Kaip galime sužinoti, kurios naujosios vertybės pajėgios sustiprinti gyvenimą?

Nietzsche's atsakymas į šį klausimą neatsiejamas nuo jo „valios galiai“ koncepcijos. Filosofas mano, kad „tik tas, kas stato ateitį, turi teisę teisti praeitį“ (Nietzsche 1996: 79). Teisti praeitį ir kurti ateitį privalo intensyviausia valia galiai. Ši aukščiausia valia privalo tapti ne tik praeities teisėja, bet ir ateities kūrėja, naujų vertybių ir įstatymų leidėja. Nietzsche's mokymas apie „valią galiai“ ir jo „visų vertybių perkainojimo“ projektas neatsiejamas nuo enigmatiškos antžmogio figūros. Antžmogis, naudodamas savo aukščiausių valią galiai, turi perkainoti vertybes ir tapti įstatymų visai žmonijai leidėju. Nietzsche's filosofija nėra reliatyvistinė. Jis nepalieka abejonių, kad „ateities filosofų“ uždavinys – sukurti hierarchišką ir aristokratinę tvarką. Reliatyvizmą turi įveikti valia, suteikianti formą tapsmo chaosui. Vokiečių filosofo pastangos įveikti reliatyvizmą neatsiejamos nuo jo vadinamojo „atkritimo į metafiziką“, kai nekintamus metafizikos principus pakeičia „valia galiai“.

Nietzsche's santykis su metafizika yra atskira ir itin plati problema. Dėl šios priežasties čia tegalime tik bendriausiais bruožais aptarti tai, ką įvardiname kaip vokiečių filosofo „atkritimą į metafiziką“. Martinas Heideggeris straipsnyje „Nietzsche's žodis „Dievas mirė““ pastebi, kad Nietzsche tapsmą „mąsto kaip pamatinį tikrovės bruožą, t. y., kaip esantį plačiąją prasme. Tai, kas tokią esatį nulemia jos *essentia* požiūriu, jis suvokia kaip „valią viešpatauti“ (Heidegger 1992: 185). Heideggeris pastebi, kad Nietzsche'i „valia viešpatauti“ „nurodo pamatinį visų esinių pobūdį“ (Heidegger 1991: 18). Šiai pozicijai pritaria Arthuras Danto teigdamas, kad Nietzsche'i viskas, kas yra, yra „valia viešpatauti“ ir jos modifikacijos. Danto teigimu, „valia viešpatauti“ yra metafizinė ir ontologinė sąvoka (Danto: 2005: 197). Net pati filosofija Nietzsche'i yra monistinės valios metafizikos dalis: „filosofija visada kuria pasaulį pagal savo atvaizdą, ji kitaip negali. Pati filosofija

yra tironiškas potraukis, dvasinė galios valia, „pasaulio kūrimo“ valia, *causa prima* valia“ (Nietzsche 1991: 325).

Michelio Foucault istorijos samprata: perspektyvizmas ir galia

Foucault dažnai keisdavo savo požiūrį į Nietzsche's idėjas. Prancūzų mąstytojas vokiečių filosofą perskaitydavo vis naujai, todėl čia aptarsime tik pačius bendriausius ir pastoviausius jo pateiktų Nietzsche's kūrybos interpretacijų bruožus. 1964 m. vokiečių filosofui skirtame kolokviume Foucault perskaitė pranešimą „Nietzsche, Freudas ir Marxas“, kuriame šiuos tris žymiausius „įtarinėjimo hermeneutikos“ atstovus pristatė kaip „interpretacijos technikus“ (Foucault 1994: 269). Prancūzų mąstytojo teigimu, Nietzsche yra radikaliausias modernios filosofijos atstovas, skelbiantis, kad interpretacijos negali turėti pabaigos. Plėtodamas vokiečių filosofo ištarą, jog „nėra faktų, yra tik interpretacijos“, Foucault teigia, kad jokia interpretacija negali būti užbaigta, nes interpretatorius niekuomet negali atsiremti į ką nors, kas nebūtų interpretacija. Jo įsitikinimu, Nietzsche moko, kad „nėra „*interpretandum*“, kuris nebūtų „*interpretans*““ (Foucault 1994: 275). Foucault vokiečių filosofą suvokia kaip radikalų perspektyvistą, teigiantį, jog kiekviena interpretacija sukuria savo „tiesą“, kuri galiausiai yra tik interpretacija, tačiau jokios interpretacijos neįmanoma įvertinti objektyviais, jai išoriškais standartais. Jo nuomone, nyčiškas požiūris į interpretaciją pagrįstas nuostata, jog interpretacija yra neužbaigiama užduotis. Interpretacija privalo vis iš naujo perinterpretuoti save pačią, ir taip *ad infinitum*. Foucault šią išvalgą suvokia kaip išvaduojančią „interpretacijos gyvenimą“, ir taip suteikiančią jam neribotą laisvę (Descombes 1997: 79).

Foucault vengia akcentuoti Nietzsche's pastangas įveikti reliatyvizmą, kurios neatsiejamos nuo antžmogio, valios galiai ir visų vertybių perkainojimo idėjų. Nuo metafizikos „apvalytas“ Nietzsche pasirodo tik destruktiviąja savo puse – kaip radikalus demistifikuotojas ir stabų daužytojas. Foucault yra linkęs nutylėti vokiečių filosofo pastangas perkainoti visas vertybes. Šis projektas neatsiejamas nuo vadinamųjų „tironiškų“ Nietzsche's filosofijos bruožų – jėgos, kastų, „veisimo moralės“ ir barbarybės šlovinimų. Alainas Boyer mano, kad perspektyvizmas nėra paskutinis Nietzsche's žodis, nes vokiečių filosofui už „afektų perspektyvos“ visada egzistuoja „afektų hierarchija“ (Boyer 1997: 6). Jo žodžiais, „niekas negalėtų būti mažiau nyčiška nei nihilistinė idėja, jog „visos vertybės yra vienodos vertės“, kad niekas negali jų lyginti ar teisti: vertinti reiškia kurti hierarchiją“ (Boyer 1997: 6). Kadangi Foucault nesidomi Nietzsche's valios metafizika, kurios tikslas – pašalinti

reliatyvizmą, iškykla klausimas, ar prancūzų mąstytojas gali išvengti istoristinio reliatyvizmo, atmesdamas vokiečių filosofo koncepcijas, neatsiejamas nuo „atkritimo į metafiziką“? Vokiečių filosofas nuolat pabrėždavo, kad būtina stipraus ir sveiko gyvenimo sąlyga yra hierarchinė tvarka. Atmetus metafizines vokiečių filosofo koncepcijas, hierarchinis ir aristokratiškas perspektyvizmas tampa egalitariniu ir homogenišku. Foucault istoriniai tyrimai pagrįsti reliatyvistiniu perspektyvizmu, kuriam svetimos bet kokios hierarchinės sąvokos.

Foucault genealoginiuose tyrimuose pagrindinę vietą užima „valdžios“ sąvoka. Prancūzų mąstytojas nori įrodyti, kad humaniškais atrodantys diskursai, praktikos ir institucijos visada yra galių ar sudėtingos jų sąveikos produktas (Foucault 1999: 72–75). Jo istoriniuose tyrimuose nuolat kalbama apie tai, ką galima pavadinti gyvenimo pasipriešinimu „valdžiai“. Ši nuostata svetima Nietzsche'į, kuris gyvenimą ir valią galiai suvokia kaip tapačius. Filosofas Zaratustros lūpomis skelbia: „Kur gyvastį aptikt pavyko, visur radau valdžios troškimą; ir netgi tarno valioj ponu būt norą jo esu aš pastebėjęs“ (Nietzsche 1991: 117). Nietzsche'is filosofija yra gyvenimo, kuris suprantamas kaip tapatus siekiui didinti galią, be perstojo pavergti ir galiausiai pergalėti save, teigimas. Nietzsche filosofuoja iš tirono perspektyvos. Šis galios šlovinimas svetimas Foucault. Jo tyrimai pagrįsti aiškiai neišsakytu prielaida apie gyvenimo ir galios priešpriešą. Prancūzų mąstytojui gyvenimas yra kova su „valdžia“, mėginimas ją pergudrauti, nuo jos pasprukti ar kaip nors prisitaikyti. Nietzsche'is galios filosofijos tikslas – nugalėti ir pavergti arba pačiam būti nugalėtam ir pavergtam.

Foucault visur mato galią ir dominavimo formas, kurių, priešingai nei Nietzsche, nešlovina ir neskirsto į „geras“ ir „prastas“. Egalitaristinė ir homogeniška galios samprata neatsiejama nuo reliatyvistinio perspektyvizmo, vengiančio atkritimo į metafiziką ir pastangų pergalėti istoristinį reliatyvizmą. Foucault istoriniai tyrimai parašyti iš „galios aukų ir engiamųjų“ perspektyvos. Nuo pat ankstyvojo veikalo *Beprotybė ir civilizacija: beprotybės istorija* (*Folie et Déraison: Histoire de la folie à l'âge classique*) Foucault genealoginiuose tyrimuose skleidžiasi viena svarbiausių jo tyrimų temų – siekis demaskuoti galios struktūras, besislepiančias už įvairiausių praktikų, institucijų ir diskursų. Šis demaskavimas grindžiamas miglota viltimi, kad galios funkcionavimo perpratimas turi emancipacinį potencialą, tačiau tai yra tik miglota viltis. Foucault mano, kad pabėgimas nuo galios yra neįmanomas, galima kalbėti tik apie perėjimą nuo vienu galios formų prie kitų. Reliatyvistinis perspektyvizmas ir nehierarchizuotos valdžios sampratos naudojimas lemia, kad prancūzų mąstytojo galutinės išvados yra tik reliatyvistinio istorizmo variacijos. Jau minėta, kad istoristinį reliatyvizmą Nietzsche smerkė kaip kenksmingą gyvenimui, kūrybiškumui ir tvirtai asmenybei.

Nepaisant pesimistinių Foucault išvadų dėl kovos už išsilaisvinimą sėkmės galimybių, jo tyrimai turėjo didelę įtaką praktiniam gyvenimui ir veikimui. Daugybė sekėjų ir aktyvistų skaitė ir tebeskaito prancūzų mąstytojo veikalus, mėgindami jo tyrimus panaudoti politinėse kovose. Antipsichiatrijos judėjimai, įvairūs siekiai reformuoti kalėjimus ir daugybė kitų judėjimų neabejotinai rodo, kad Foucault tyrimai šiuo aspektu atitiko Nietzsche's istorijos ir gyvenimo santykio sampratą. Istoriniai tyrimai darė tai, ko iš jų reikalavo vokiečių filosofas – jie neabejotinai turėjo poveikį gyvenimui. Prancūzų mąstytojo tyrimas *Disciplinuoti ir bausti* buvo toks sėkmingas, kad šiandien kiekvienas būsimas Prancūzijos kalėjimo direktorius privalo būti perskaitęs šį veikalą (Hussey 2015: 395–396).

Foucault genealoginiai tyrimai, demaskuojantys galios struktūras, turėjo tar-nauti gyvenimui, kurį Nietzsche laikytų nusilpusiu ir praradusiu bet kokį kūrybin-gumą, o miglotos viltys ir emancipaciniai siekiai vokiečių filosofui būtų pasirodę kaip vergų moralės gilinimas. Nietzsche's moralė yra pavergėjo ir tirono moralė. Foucault labiausiai rūpėjo – pamišėliai, raupsuotieji, ligoniai, kaliniai. Prancūzų mąstytojo politiniai įsitikinimai Nietzsche'i būtų pasirodę kaip sekuliarizuotos krikščionybės – bandos moralės – teigimas. Užtenka apsiriboti tik vienu iš Nietz-sche's teiginių, skirtų visuomenės sluoksniams, kurie ypač domino Foucault: „silp-nieji ir nevykėliai turi žūti, tai pirmasis *mūsų* meilės žmogui teiginys. Ir čia dar reikia jiems padėti“ (Nietzsche 2009: 10). Radikalčiai skirtingos dviejų mąstytojų išvados kyla iš skirtingos galios ir gyvenimo santykio sampratos.

Foucault veikalai ne tik turėjo ir tebeturi įtaką politiniams aktyvistams; be jo tyrimų sunku įsivaizduoti dabartines socialinių ir humanitarinių mokslų stu-dijas. Prancūzų mąstytojas sėkmingai naudojo istorinę perspektyvą demaskuo-damas įvairiausių žmogaus mokslų pretenzijų nepagrįstumą, arbitralumą ir net veidmainiškumą. Vis dėlto šių mokslų autoritetą išjuokusi istorinė perspektyva nepastebimai tapo dar absoliutesne ir galingesne. „Apie istorijos žalą ir naudingumą gyvenimui“ – Nietzsche iškėlė trigubą imperatyvą: „istorinio lavinimo ištakos ir jo vidinis nepaprastai radikalus prieštaravimas „naujųjų laikų“, „moderniosios sąmonės“ dvasiai – šis prieštaravimas *privalo* pats būti pažintas istoriškai, istori-ja *privalo* pati išspręsti istorijos problemą, žinojimas *privalo* į save patį nukreipti savąjį geluonį“ (Nietzsche 1996: 87). Neabejotina, kad Foucault sėkmingai įvykdė trečiąją imperatyvą – nukreipdamas „žinojimo geluonį prieš patį žinojimą“. Tačiau jis neskyrė didesnio dėmesio antrajam imperatyvui, kuris Nietzsche's mintyje neat-siejamas nuo metafizinių koncepcijų – nuo antžmogio figūros, turinčios „išspręsti istorijos problemą“. Abejotina, ar Foucault bandė įgyvendinti pirmąjį imperatyvą – suprasti istorines „istorinės perspektyvos“ ištakas. Galima sakyti, kad šis klausimas liko už jo mokslinių interesų ribų.

Foucault tyrimai pagrįsti idealų, praktikų, institucijų ir diskursų arbitralumą demaskuojančia istorine perspektyva. Jų populiarumas tik dar labiau prisideda prie istorinės perspektyvos triumfo humanitariniuose ir socialiniuose moksluose. Tai verčia klausti, ar mąstymo sistemų istorijos katedros kūrėjas nepadidino Nietzsche's kritikuoto persisotinimo istorija? Vokiečių filosofas apmąstymuose apie istorijos žalą ir naudą nurodė penkis požymius, leidžiančius diagnozuoti persisotinimą istorija: 1) atsiranda ir įsigali asmenybę gniuždantis vidujybės ir išorybės kontrastas; 2) žmonės pradeda tikėti, kad jų epocha yra teisingesnė už kitas, buvusias epochas; 3) sutrikdomi tautų ir individų instinktai; pradedama manyti, kad „žmonija yra sena, o mes esame vėluojantys epigonai“; 4) istorija perauga į saviironiją, o iš jos į cinizmą; 5) „linkstama prie protingos egoistinės praktikos, kuri žaloja gyvybės jėgas ir galiausia jas suardo“ (Nietzsche 1996: 66–67). Nietzsche buvo ir tebėra „nesavalaikis mąstytojas“. Jo diagnozuotos problemos yra šio amžiaus žmogaus problemos.

Savo filosofinių ieškojimų pabaigoje atsigręždamas į ankstyvąjį veikalą „Apie istorijos žalą ir naudingumą gyvenimui“ Nietzsche rašo: „šiam samprotavime „istorinė intuicija“, kuria didžiuojasi šis šimtmetis, pirmąsyk buvo atpažinta kaip liga, kaip tipiškas nuosmukio požymis“ (Nietzsche 2007: 83). Tai, kas Nietzsche'i atrodė kaip nauja XIX a. Europos liga, Foucault atrodo kaip humanitarinių mokslų radikalumo ir pažangos įrodymas. Šiandien net nebekeliamas klausimas dėl šios „istorinės intuicijos“ žalos ir naudos gyvenimui. Vokiečių filosofas samprotavimuose apie gyvenimo ir istorijos santykį pabrėžia, jog „tai, kas istoriška, ir tai, kas neistoriška, vienodai reikalinga žmogaus, tautos ir kultūros sveikatai“ (Nietzsche 1996: 46). Istorinė perspektyva turi būti suprasta ne kaip pranašesnė už „neistorinę“ perspektyvą. Būtina suprasti, kad ši perspektyva yra filosofijos problema.

Gauta 2017 10 01
Priimta 2017 12 20

Literatūra

- Boyer, A. 1997. "Hierarchy and Truth", in Ferry, L. and Renault A. (eds.). *Why We Are Not Nietzscheans*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Brock, W. 1935. *An Introduction to Contemporary German Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Danto, A. 2005. *Nietzsche as Philosopher*. New York: Columbia University Press.
- Foucault, M. 1990. *Politics, Philosophy, Culture: Interviews and Other Writings 1977–1984*, edited with an introduction by L. D. Kritzman. London: Routledge.
- Foucault, M. 1994. "Nietzsche, Freud, Marx", in Foucault, M. *Aesthetics, Method and Epistemology, Vol. II*, ed. by J. D. Faubion. New York: The New Press.
- Foucault, M. 1999. *Seksualumo istorija*, vertė N. Kašėlionienė, R. Padalevičiūtė. Vilnius: Vaga.
- Habermas, J. 2002. *Modernybės filosofinis diskursas*, vertė A. Tekorius. Vilnius: Alma littera.
- Heidegger, M. 1991. *Nietzsche, Vols. 1–2* (Vol. 1: *The Will to Power as Art*, Vol. 2: *The Eternal Recurrence of the Same*), transl. by D. F. Krell. San Francisco: Harper & Row.

- Heideggeris, M. 1992. „Nyčės žodis „Dievas mirė““, vertė A. Šliogeris, in *Martynas Heideggeris. Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
- Hussey, A. 2015. *The French Intifada: The Long War between France and its Arabs*. London: Granta Books.
- Miller, J. 1994. *The Passion of Michel Foucault*. New York: Simon & Schuster.
- Nietzsche, F. 1996. „Apie istorijos žalą ir naudingumą“, vertė T. Sodeika, in V. Berenis (sud.). *Kultūra ir istorija*. Vilnius: Gervelė, p. 43–109.
- Nietzsche, F. 1997. *Tragedijos gimimas, arba Helenizmas ir pesimizmas*, vertė A. Tekorius. Vilnius: Pradai.
- Nietzsche, F. 1991. „Štai taip Zaratustra kalbėjo“, vertė A. Tekorius, in *Frydrichas Nyčė. Rinktiniai raštai*, sud. A. Rybelis. Vilnius: Mintis.
- Nietzsche, F. 1991. „Anapus gėrio ir blogio“, vertė E. Nekrašas, in *Frydrichas Nyčė. Rinktiniai raštai*, sud. A. Rybelis. Vilnius: Mintis.
- Nietzsche, F. 2009. *Antikristas: prakeiksmas krikščionybei*, vertė L. Rybelis. Vilnius: Apostrofa.
- Nietzsche, F. 2007. *Ecce homo: kaip tampama tu, kas esi*, vertė R. Jonynaitė. Vilnius: Apostrofa.
- Nilson, H. 1998. *Michel Foucault and the Games of Truth*. London: Macmillan Publishers.
- Sluga, H. 2005. „Foucault’s Encounter with Heidegger and Nietzsche“, in Gutting, G. (ed.). *The Cambridge Companion to Foucault*. New York: Cambridge University Press, p. 210–239.
- Vaihinger, H. 1968. *The Philosophy of ‘As if’: A System of the Theoretical, Practical and Religious Fictions of Mankind*. London: Routledge.

Linus Jokubaitis

FRIEDRICH NIETZSCHE AND MICHEL FOUCAULT – ON THE ADVANTAGE AND DISADVANTAGE OF HISTORY FOR LIFE

Summary

The article examines the influence of Friedrich Nietzsche on the thought of Michel Foucault. The paper is focused on the German philosopher’s early essay – “On the Advantage and Disadvantage of History for Life”. The article provides an analysis of Nietzsche’s critique of historicist relativism and his attempt to overcome this relativism by “relapse” into metaphysics. Foucault clearly stated on many different occasions that he was a Nietzschean. However, his genealogical and archeological studies are based on a relativistic perspectivism, which is completely foreign to the hierarchical and aristocratic perspectivism of Nietzsche. This difference between the two thinkers is inseparable from their radically different positions towards “power”. The article reveals that the influence of Foucault’s researches only increased what the German philosopher had diagnosed as the modern sickness – the “overdose” of history.

KEYWORDS: history, life, perspectivism, relativism, metaphysics, power.